

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

на правах рукопису

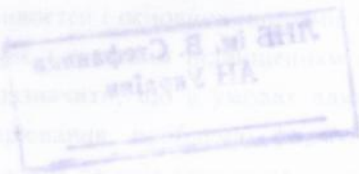
ЖАДАН РАЇСА ПИЛИПІВНА

**РИНОК ПРАЦІ: СУТЬ І ТЕНДЕНЦІЇ
СТАНОВЛЕННЯ В ПЕРЕХІДНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ**

Спеціальність: 08.01.01 - політична економія

А в т о р е ф е р а т

*дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук*

Київ-1996

ДВ 35,073

Дисертація є рукопис

Робота виконана на кафедрі економіки ЛННБ України ім.В.Стефаніка
факультетів Київського університету ім.Тараса Шевченка

00754037 (Q)

Науковий керівник:

кадідат економічних наук,
доцент Скутунівський В.А.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук,
професор Кривенко Л.В.,
кандидат економічних наук,
доцент Чепінога В.Г.

Провідна організація: Інститут економіки АН України.

Захист дисертації відбудеться "16" червня 1996 р. о 14
годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.01.01.18 в Київському
університеті ім.Тараса Шевченка за адресою: 252017, м. Київ, вул.
Володимирська, 60 ауд. 324.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці Київського
університету ім. Тараса Шевченка.

Автореферат розісланий "15" травня 1996 р.

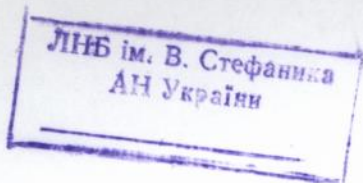
Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради,

кандидат економічних наук,

доцент

Леоненко П.М.

Загальна характеристика роботи

Актуальність дослідження і стан її розробки

В процесі проведення ринкових реформ, в Україні відбуваються суттєві зміни у сфері трудових відносин. Ці зміни зумовлені перебудовою політичних, соціально-економічних та організаційно-економічних відносин, які обумовили необхідність формування ринку праці. Ринок праці є невід'ємною складовою частиною ринкової економіки. Більш того, ринок праці займає особливо важливе місце в системі ринкових структур, оскільки в механізмі його функціонування опосередковується розвиток як особистого, так і уречевлених факторів, а також функціонування виробничих відносин.

Однак, суперечливість та проблематичність формування ринку праці ускладнюється рядом негативних факторів, які діють в перехідний період від адміністративно-командної до змішаної економічної системи: практичною відсутністю ринку праці в умовах попередньої економічної системи; соціально-економічною кризою, яка супроводжує намагання створити ринкові засади в економіці; непослідовністю проведення реформ у народному господарстві; недосконалістю механізму регулювання зайнятості та соціального захисту населення.

В результаті дії цього комплексу соціально-економічних умов, процес становлення ринку праці в Україні супроводжується різким загостренням проблеми зайнятості, значним зниженням фонду споживання, що в цілому вкрай негативно впливає на відтворення робочої сили.

В сучасних умовах існує надзвичайно велика потреба всебічного аналізу теоретичних засад та практики формування ринку праці, визначення можливостей і основних напрямів подальшого процесу регульованих форм з суттєвим підвищенням соціальної захищеності населення. Слід зазначити, що в умовах адміністративно-командної системи господарювання, проблема формування ринку праці у використанні трудових ресурсів взагалі не ставилась і не розглядалась.

Домінантою використання трудових ресурсів виступала суспільна власність на засоби виробництва, що складала основу суспільної всезагальної праці та повної, хоч і малоефективної, зайнятості. Однак, кардинальні зміни, що проходять в економічному та політичному устрої суспільства, вимагають кардинального перегляду всієї системи поглядів на теорію та практику формування і використання трудових ресурсів.

Актуальність проблеми привертає досить значну увагу українських учених і практиків. Формування ринку праці і окремих його елементів активно досліджують Д.Богиня, В.Васильченко, А.Гальчинський, М.Долинський, П.Єщенко, Б.Ігумнов, В.Логвиненко, Б.Панасюк, І.Петрова, О.Турецький, О.Уманський, Є.Ходаківський, М.Шаленко, А.Шевченко та інш.

При усій значущості доробку цих авторів і певному рівні опрацювання проблеми, її гострота і актуальність вимагають подальшого глибокого аналізу. Саме теоретична і практична значимість проблеми становлення ринку праці в умовах перехідної економіки України обумовила вибір теми і мету дисертаційного дослідження.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у визначенні соціально-економічної суті ринку праці, виявленні основних напрямів формування його структурних елементів в умовах перехідної економіки України і основних напрямів регулювання, які забезпечують найбільш повну зайнятість працездатних і соціальний захист населення.

Для досягнення мети вирішуються наступні завдання:

- визначено об'єктивні чинники становлення ринку праці, його місце в загальнонаціональному ринку та шляхи товаризації робочої сили;

- проведено системний аналіз структурних елементів ринку праці в Україні;

- з'ясовано закономірності функціонування ринку праці як єдності форм саморегулювання і державного регулювання;
- проаналізовано соціально-економічні та організаційно-економічні умови формування ринку праці в Україні;
- досліджено форми і методи соціального захисту населення в процесі становлення ринку праці.

Об'єктом дослідження є система виробничих відносин, що опосередковує поєднання робочої сили з засобами виробництва в перехідній економіці України. Предметом дослідження є конкретні соціально-економічні форми організації праці і державно-ринкові механізми регулювання зайнятості і соціального захисту на макроекономічному та мікроекономічному рівнях.

Теоретичною і методологічною базою дисертаційного дослідження стали досягнення світової і вітчизняної науки, діалектичний метод наукового пізнання та системний підхід до вивчення складних соціально-економічних проблем. При дослідженні використані праці видатних учених, таких як А.Сміт, Д.Рікардо, К.Маркс, Ф.Енгельс, Дж.Кейнс, Я.Тінберген, В.Леонт'єв, П.Самуельсон та інші.

Статистичну і фактологічну основу роботи становлять офіційні статистичні видання Міністерства статистики України, фактичний матеріал Міністерства праці України та матеріали підприємств і організацій, матеріали соціологічних досліджень та анкетного опитування тощо.

Дисертація виконана як складова частина комплексної теми: "Економічний механізм реалізації структурних зрушень у господарстві України", номер держреєстрації 0194U000720.

Наукова новизна дисертації та особистий внесок автора в розробку проблеми, полягають у наступному:

- обґрунтовано положення, що соціально-економічна суть ринку праці може бути визначена через характеристику таких його

критеріальних ознак як спосіб включення індивідуальної праці в сукупну, спосіб організації трудової діяльності та спосіб оцінки результатів праці. На підставі цього ринок праці виступає в якості особливої суспільно-економічної форми управління процесом праці та сферою зайнятості населення і характеризується системою відносин між продавцями робочої сили і її покупцями та відповідною інфраструктурою;

- на основі поєднання сегментаційного та класифікаційного підходів уточнена структура ринку праці яка передбачає виділення таких його елементів як первинний та вторинний, внутрішній і зовнішній, формальний і неформальний.

Проведений аналіз сучасного стану ринку праці України дозволяє зробити висновок про необхідність удосконалення в загальному процесі розвитку ринкових відносин вторинного, зовнішнього та неформального сегментів ринку праці, за своїми якостями наблизити їх до загальноринкового рівня;

- визначені основні соціально-економічні та організаційно-економічні напрямки становлення ринку праці в умовах перехідної економіки України та обгрунтовано сфери і межі державного регулювання і ринкового механізму самоуправління трудових відносин. При цьому розкрито взаємодія ринкового механізму та державних структур яка передбачає, що попит і пропозиція на робочу силу повинні доповнюватися економічною діяльністю держави шляхом інвестиційної та податкової політики, метою якої є забезпечення відповідності між наявною робочою силою і потребами виробництва;

- запропоновано базовий варіант програми та інструментарій соціологічного дослідження.

Наукова та практична важливість результатів дослідження полягає: по-перше в обгрунтуванні соціально-економічних напрямків становлення ринку праці в умовах перехідної економіки України, які

обумовлені закономірностями розвитку сучасної світової економіки та специфічними особливостями соціально-економічного стану України.

По-друге, в розробці соціально-економічного механізму регулювання зайнятості населення відповідними організаційними структурами з метою поєднання економічних інтересів суб'єктів трудових відносин та обґрунтування заходів по організації соціального захисту населення. Висновки і рекомендації з цих проблем можуть бути використані на загальнодержавному, галузевому і місцевому рівнях.

Основні положення дисертаційної роботи використовуються при викладанні курсу економічної теорії, а також спецкурсів "Особливості соціального захисту працівників освіти", "Механізм державного регулювання зайнятості населення" /Довідка Запорізького обласного інституту удосконалення вчителів №12/101 від 15 березня 1996 року/.

Вільнянському міжрайонному виробничому управлінню водопровідно-каналізаційного господарства подана науково-методична розробка "Програма соціального захисту трудящих і методика її впровадження на підприємстві" (1994 р., 1,5 д.а.) /Довідка Вільнянського міжрайонного управління водопровідно-каналізаційного господарства №16 від 10 квітня 1996 року/.

Запорізькому обласному інституту удосконалення вчителів подавалась аналітична наукова записка "Підсумки соціологічного опитування серед слухачів ЗОІУУ" по проблемі "Формування економічного мислення педагогічних працівників в післядипломній освіті" (1995 р.-1 д.а.) /Довідка Запорізького обласного інституту удосконалення вчителів №22/101 від 15 квітня 1996 року/.

Дисертантом розроблена експериментальна програма по вивченню основ економічної теорії в школах нового типу, представлена на межрегіональній конференції. Див. збірник "Школи нового типу : досвід становлення, технології і перспективи" 12-15

травня 1993 р. Тези докладів міського відділу народної освіти ЗОІУУ, НІІ педагогіки АПН України.

У відповідності із запропонованою програмою проведений курс занять в школі-ліцеї "Логос" м. Запоріжжя.

Апробація роботи. Основні положення дисертаційної роботи використовувались автором при читанні курсу економічної теорії в Запорізькому обласному Інституті удосконалення вчителів, доповідались на кафедрі економічної теорії природничих факультетів Київського університету ім.Тараса Шевченка. Деякі теоретичні і практичні положення роботи доповідались дисертантом на республіканських і міжвузівських науково-теоретичних і науково-практичних конференціях (м.Одеса -1985 р.; м.Запоріжжя - 1985 р.; 1987 р.; 1993 р.; 1995 р.; м. Миколаїв - 1995 р.)

Публікації. По результатам дослідження опубліковано 17 робіт, загальним обсягом 4,5 д.а.

Структура дисертації:

Вступ

Розділ 1. Теоретичні основи дослідження ринку праці

п.1 Соціально-економічна суть ринку праці

п.2 Структура ринку праці

п.3 Механізм регулювання ринку праці

Розділ 2. Основні тенденції становлення сучасного ринку праці в Україні.

п.1 Соціально-економічні умови виникнення ринку праці в Україні

п.2 Організаційно-економічні засади розвитку ринку праці

п.3 Вдосконалення системи соціальних гарантій на сучасному етапі

Висновки

Додатки

Використана література

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ

Аналіз становлення ринку праці в Україні виходить з того беззаперечного факту, що функціонування ринку праці є необхідним структурним елементом ринкової економіки. Причому, наявність грошового ринку, торгівля товарами виробничого і споживчого призначення не перетворюють економіку в ринкову. Вона має ринковий характер тоді, коли виникає і формується ринок праці, функціонування якого призводить, по-перше, до задоволення професійно-трудових і життєвих інтересів економічно активного населення, включаючи соціальний захист і забезпечення народного господарства потрібними йому кадрами; по-друге, досягнення максимально повної і мінімально переривчастої зайнятості.

Дослідження соціально-економічної суті ринку праці в дисертації проводиться через визначення умов його виникнення та характеристику критеріальних ознак його функціонування - спосіб включення індивідуальної праці в сукупну, спосіб її організації та спосіб оцінки результатів діяльності.

Аналіз умов становлення ринку праці дисертант здійснює на основі класичного підходу до визначення суб'єктів ринкових відносин, згідно якого продаж робочої сили може мати місце при умові, по-перше, якщо працівник юридично незалежний і може на свій розсуд розпоряджатися своїми здібностями до праці і; по-друге, власник робочої сили повинен бути позбавлений засобів виробництва, а отже і засобів існування, тому основним джерелом отримання матеріальних і духовних благ для нього є продаж своєї робочої сили, здібності до праці.

Перетворення робочої сили в товар це необхідна, але недостатня умова становлення ринку праці тому, що поява на ринку продавця товару ще не гарантує його продаж. Для цього на ринку повинен з'явитись покупець товару робоча сила. Таким суб'єктом стає

підприємств, який володіє необхідними засобами виробництва для ведення свого господарства і підприємницької діяльності.

Підприємство об'єднує працю багатьох працівників, де всі робочі місця пов'язані технологією та внутрішньофірмовою спеціалізацією та кооперацією. Тому купівля-продаж робочої сили відбудеться в тому випадку, якщо має місце відповідність працівника вимогам робочого місця, а останнє відповідає інтересам працівника. Підприємство, яке організоване таким чином, носить ринковий характер, оскільки своєю продукцією орієнтоване на ринок, а сам факт купівлі-продажу робочої сили є суттєвим моментом утворення ринку праці. Причому, ринкова організація поєднання працівника з засобами виробництва передбачає включення в цю систему як ринку живої праці, так і ринку робочих місць. Однак відчуження праці, на думку автора, визначається не стільки фактором відокремлення, скільки фактором позаекономічного примусу до праці. Згідно даного положення, відчуження праці проявляється більше всього там і тоді, де і коли використовуються позаекономічні методи поєднання робітників з засобами виробництва, і у меншій мірі відчуження характерне соціально-економічним системам, де поєднання факторів виробництва здійснюється шляхом купівлі-продажу робочої сили.

Ринок праці являє собою суспільно-економічну форму руху трудових ресурсів; властивий розвинутим товарно-грошовим відносинам спосіб включення робочої сили в економічну систему і характеризує відповідні відносини між продавцями робочої сили, її покупцями та відповідною інфраструктурою. Причому відтворення трудового потенціалу формує певну його пропозицію, а використання робочої сили в системі суспільного поділу праці починається з пред'явлення попиту суб'єктами підприємницької діяльності. Попит на робочу силу є похідним від попиту на товари та послуги, тому відмінною рисою ринку праці є те, що він, з одного боку має ресурсний характер, а з іншого - відображає стан відтворення робочої сили. У зв'язку з цим проводиться аналіз ціни праці з точки зору відтворення робочої сили та витрат підприємства на залучення і

управління трудовими ресурсами. Такий підхід обумовлений тим, що ринкова теорія характеризує працю як своєрідний вид витрат, які несе працівник, перш ніж зможе придбати необхідне йому благо.

З цією метою проводиться аналіз факторів, що впливають на ціну робочої сили та структуру трудових витрат. На його основі робиться висновок, що необхідною умовою становлення цивілізованого і регульованого ринку праці в перехідній економіці України повинно стати формування споживчих бюджетів, як основи для встановлення як певного рівня заробітної плати, так і міри витрат підприємств на цей вид затрат. Формою узгодження і оптимізації економічних інтересів роботодавців та працівників, як свідчить досвід практично всіх країн з розвинутою ринковою системою, вважається співробітництво між підприємцями, профспілками та державою. Положення і умови договірних відносин скріплюються в загальних і трудових законодавчих рішеннях, які змінюються і вдосконалюються по мірі розвитку економіки і демократизації суспільства і одночасно стимулюють розвиток прогресивних форм виробничих відносин.

Особливість ринку праці впливає з універсальності товару робоча сила. Суть проблеми полягає в тому, що праця є вирішальним фактором розвитку суспільства, а працівник головною виробничою силою. Це визнає і господарська практика, і економічна наука. Ця особливість визначає еволюцію ринку праці в сучасних умовах і підкреслює одночасно його роль в економічній системі.

Понад усе, ринок праці стає важливою ланкою національної і світової цивілізації, на якому формуються трудові ресурси творчого типу. Мотивований і організаційно підготовлений попит на якісно нову робочу силу вже в 70-х роках швидко поширювався і створив об'єктивні передумови для дійсної революції в трудових ресурсах, переводячи їх в якісно новий стан. Як показують дослідження, активна, продуктивна і творча праця входить до складу діяльності приблизно 70% зайнятих. Наступна тенденція, яка характеризує розвиток ринку праці в сучасних умовах, це підвищення кількості підприємств з колективною формою власності. Практика свідчить, що

ці трудові колективи мають вищі середньогалузеві показники якості продукції і продуктивності праці. Робітники і службовці більш активно приймають участь у вдосконаленні виробництва, управлінні підприємством, легше погоджуються на компроміси в галузі заробітної плати.

Поглиблення суспільного поділу праці та розвиток різноманітних форм підприємницької діяльності виступають причинами диференціації ринку праці і викликають відповідні відмінності в економічній поведінці працівників. На цій підставі можна класифікувати ринок праці по технологічних, організаційних, соціальних, демографічних та інш. ознаках. Однак, при такому підході конкретний суб'єкт ринку праці може бути об'єктом різних класифікацій. Виходячи з цього, дається обґрунтування необхідності вивчення структури ринку праці на основі сегментаційного підходу, який дає можливість, по-перше, виявлення кількісного впливу факторів на структурні зміни ринку праці; по-друге, є основою розробки стратегій його регулювання; по-третє, проаналізувати основні моделі ринку праці, що застосовуються в світовій економічній науці; в-четвертих, більш глибоко розкрити суть ринку праці шляхом його диференціації, оскільки в основі сегментаційного підходу лежать суттєві критерії - спосіб включення індивідуальної праці в сукупну, спосіб її організації і спосіб оцінки результатів.

На цій основі, структурними елементами ринку праці є поділ його на первинний та вторинний, внутрішній і зовнішній, формальний і неформальний.

Поділ ринку праці на первинний і вторинний охоплює весь масив зайнятих в національній економіці і характеризує їх диференціацію на основі строку трудових угод, питомої ваги функцій саморегулювання та самоуправління в процесі трудової діяльності, рівня оплати праці, гарантій зайнятості та інш.

Проведений аналіз дозволяє автору зробити висновок, що процес формування ринку праці в Україні обумовив наявність первинного і вторинного ринків. Однак, особливістю вторинного ринку праці є те,

що він поповнюється людьми, які в силу психологічної невідповідності, не можуть реалізувати свій високий освітній і виробничий потенціал в умовах нових виробничих відносин.

В умовах перехідної економіки України характерним є поділ ринку праці на внутрішній і зовнішній. Це знаходить своє проявлення в таких формах, як ускладнення найму зі сторони, різниця в рівні стабільності, зайнятості й оплаті праці. Особливо різкий контраст в становищі штатних і тимчасових працівників на підприємствах нових форм власності, а то й взагалі, входження працівників з боку зовнішнього ринку надто обмежене.

Поділ ринку праці на формальний і неформальний сегменти також має місце в умовах перехідної економіки України. Неформальний сектор характеризується незначним капіталом або його відсутністю, перевагою ручної праці, незареєстрованістю, відсутністю доступу до джерел фінансування. Причому, в неформальному секторі виділяють як нелегальну діяльність, так і працю в особистому домашньому господарстві. Однак, хоча цей сектор неформальної зайнятості в певній мірі й дозволяє покращити матеріальний стан, але він не може розв'язати проблему зайнятості і радикального підвищення рівня життя населення і не є альтернативою ринковим перетворенням та державного регулювання в сфері зайнятості.

З метою поглиблення вивчення структури безробітних (зовнішнього ринку), сегментаційний підхід посилений класифікаційним, який передбачає аналіз по одному фактору. На основі проведеного дослідження зроблено висновок, що в умовах перехідної економіки України існують такі форми безробіття: технологічне, структурне, економічне, конверсійне, молодіжне, приховане, застійне, фрикційне, які є наслідком конверсії, структурних перебудов в економіці, економічного спаду, конкуренції, тощо.

Ринок праці являє собою складну підсистему ринкової економіки, механізм дії якої базується на об'єктивних економічних законах і категоріях, відповідно і механізм регулювання ринку праці базується

на функціональній дії ринкових факторів, поєднаних з його державним регулюванням. З розвитком ринкової економіки в механізмі її саморегулювання виникають процеси, наслідком яких може стати скорочення ефективності виробництва, економічна криза, безробіття, зниження життєвого рівня населення. Ці процеси свідчать про обмежені можливості ринкового механізму регулювання ринку праці і потребують включення в систему інших регуляторів, наприклад, державного регулювання.

Механізм державного регулювання ринку праці охоплює весь комплекс економічних, юридичних, соціальних і психологічних факторів, що визначають функціонування ринку праці. В кожній країні склався свій механізм регулювання ринку праці. З метою вивчення досвіду регулювання ринку праці, на наш погляд, є доцільним здійснити аналіз ринкової економіки в тому напрямку, в якому вона впливає на характер трудових відносин і функціонування ринку праці.

В контексті даного дослідження виділяються дві моделі: ліберальна і соціально-орієнтована. Прикладом першої є США, прикладом другої - Швеція, Австрія, Німеччина. Ліберальна ринкова економіка виходить з розподілу соціальних функцій між підприємцями і найманими працівниками. Підприємці наділені правами відносно розвитку виробництва, працівники мають право вести колективні переговори через представницькі організації - профспілки, відносно наслідків рішень, що приймаються підприємцями.

Соціально орієнтованою ринковою економікою називають ті її моделі, які передбачають певні гарантії захищеності на ринку праці окремих найменш конкурентноспроможних верств населення.

Кожній моделі властивий свій характер трудових відносин. Соціально орієнтована модель передбачає консенсус суб'єктів ринку праці. Ліберальна модель заснована на протиставленні партнерів, які переслідують свої корпоративні цілі: підприємці - отримання високих прибутків і підтримання високої конкурентоспроможності продукції,

що виробляється, робітники - підвищення свого матеріального добробуту і соціального статусу.

Існують певні відмінності і в системі оплати праці цих типів країн. В основі політики заробітної плати лежать положення про "справедливу заробітну плату". Але цей термін не містить чітко вираженого відношення до рівня життя, він скоріше відображає диференціацію вартості кваліфікованої праці по кваліфікаційно-професійних категоріях робочої сили. Відстоюючи принцип справедливої заробітної плати працівники вимагають достатнього рівня оплати праці для задоволення своїх потреб, а також потреб сім'ї, підвищення заробітної плати у відповідності з ростом професійно-кваліфікаційного рівня працівників та ефективності їх праці.

Для підприємця заробітна плата являє собою значну частину витрат виробництва, які він прагне мінімізувати з метою збільшення прибутку і фінансових інвестицій.

Третім суб'єктом виступає держава. Її інтереси полягають у тому, щоб підвищення заробітної плати, яка встановлюється шляхом колективних переговорів, не призводило до інфляції і росту безробіття.

Принципи реалізації інтересів соціальних партнерів різняться залежно від типу економічного розвитку країн.

В ліберальній економіці вимоги підвищення заробітної плати лежать у центрі боротьби робітників і службовців за поліпшення умов праці. При цьому підприємці намагаються інші соціальні виплати проводити за рахунок працюючих.

В соціально орієнтованій економіці велика увага приділяється збалансованості інтересів суб'єктів ринкових відносин, особливо, коли ставиться питання про соціальні виплати, які не пов'язані з трудовими затратами. Значна частина з них (до 40%) - це витрати, які встановлені законодавством, решта - виплати від підприємств.

З метою запобігання соціальних конфліктів у країнах з розвинутою ринковою економікою широкое розповсюдження отримало

державне регулювання зайнятості, яке відбувається в цілому за такими напрямками:

1) проведення активної політики зайнятості на ринку праці, яка передбачає розвиток систем підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації, що створює базову основу стійкої зайнятості працездатного населення;

2) зміцнення і розширення існуючих і створення нових органів, що регулюють питання ринку праці;

3) збір і розповсюдження інформації про стан попиту і пропозиції на ринку праці;

4) створення фондів страхування по безробіттю, розвиток систем соціального забезпечення.

В межах активної політики зайнятості застосовується різноманітний інструментарій впливу держави на сферу виробництва: цільове фінансування, податкові пільги, створення правової та інформаційної інфраструктури.

В роботі показано застосування цих методів на прикладі окремих країн: Великобританії, Франції, Німеччини, Швеції, США, Японії.

Особлива увага приділяється вивченню досвіду цих країн по урегулюванню проблем соціального захисту таких груп населення як інваліди, робітники похилого віку, мігранти.

Процес формування ринку праці в перехідній економіці України надто уповільнюється за рахунок як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. До найбільш важливих з них відносяться: глибокий економічний спад, слабкі темпи реформування і приватизації, що значно звужує можливості переливу робочої сили в недержавний сектор, спроби зберегти чисельність персоналу керівниками державних структур на шкоду стимулювання якості і ефективності праці, тобто приховане безробіття, нестача фінансових засобів для структурної перебудови, і відповідно, зміни структури ринку праці, намагання

зменшити виробничі витрати на підприємствах (в першу чергу недержавного сектору) за рахунок скорочення персоналу.

Виходячи з цих умов обґрунтовуються першочергові напрямки, які можуть прискорити формування ринку праці в Україні. До них належать відповідні перетворення у формах власності, а саме роздержавлення та приватизація. Розвиток цих процесів повинен привести до співіснування і конкуренції різних форм власності в Україні, і відповідно, до формування повноцінного ринку праці. Тому приватизація державної власності і формування ринку праці тісно пов'язані і відповідним чином впливають один на одне. Реформування відносин власності передбачає в кінцевому рахунку створення потужного недержавного сектору народного господарства, як економічної основи наступних прогресивних перетворень, в тому числі і в сфері використання і відтворення робочої сили. В умовах одержавленої власності працівник позбавлений можливості вільно розпоряджатися своїм професійним потенціалом. Наявність недержавної власності спонукає працівників до управління і самоуправління як у межах приватної, так і асоційованої власності, сприяє успіхам як недержавного, так і державного секторів економіки із швидкозростаючим виробництвом, розвитку різних форм партнерської діяльності.

Ринок праці формується на базі таких форм господарювання як оренда, акціонування, спільне підприємництво, кооперативи по виробництву товарів та послуг, приватне підприємництво, фермерство, індивідуальна трудова діяльність. В роботі аналізуються зміни, які відбулись за 1991 - 1995 роки в Україні в структурі відносин власності як на інституціональному так і практичному рівнях. З цього робиться висновок, що поступово створюються передумови для переливу робочої сили в ринкову сферу.

Прийнятий на сьогодні пакет законодавчих актів і нормативних інструктивних документів в цілому дозволяє активно здійснювати роздержавлення і приватизацію, хоча для успішного здійснення необхідна не тільки наявність правової бази створення

інфраструктури приватизації, але й інші умови, наприклад, демонополізація виробництва, створення умов для розвитку підприємництва.

Одними з принципів особливостей ринку праці в розвинених країнах є значна розповсюдженість підприємницької діяльності. Підприємництво, як ринкове за своєю суттю явище, визначається ступенем свободи економічної поведінки. Остання, зокрема, передбачає свободу попиту і пропозиції робочої сили, ініціативу, самостійність, незалежність мислення і поведінки, високу відповідальність робітника за здійснення нового проекту, готовність йти на ризик. Будучи тісно пов'язаним з усіма елементами системи, підприємництво впливає на структуру і кількісні показники зайнятості і інші елементи ринку праці.

Підприємницька діяльність займає певний сектор на ринку праці. Це обумовлюється тим, що особи - підприємці, самі займають певний сегмент ринку праці, з іншого боку - їх діяльність виступає основою відносин найму робочої сили.

Для України розвиток підприємництва, як суттєвої умови розвитку ринку праці, надзвичайно важливий, але складний процес. В роботі розглядається розвиток цього явища, виходячи з теоретичних розробок і законодавчого забезпечення основних форм підприємницької діяльності, його державної підтримки. Особлива увага приділяється аналізу впливу суб'єктивного фактору на розвиток і поширення підприємництва в країні. З цією метою були проведені конкретні соціологічні дослідження як на підприємстві, так і серед працівників невиробничої сфери (освіти), а також серед учнівської молоді. Висновки цих досліджень полягають у наступному:

- на сьогодні у суспільній свідомості населення склалися діаметрально протилежні оцінки підприємництва. Одні визнають його необхідною формою економічної поведінки людей в ринковій економіці, інші вважають шкідливим явищем і цілком заперечують цю діяльність;

- майже половина опитуваних в сучасний період не має навіть чіткого уявлення про характер ринкових реформ;

- та частина анкетованих, що визнала необхідність підприємницької діяльності, вважає, що стримуючим фактором розвитку підприємництва слід вважати негативне відношення до багатства і заповзятливості, відсутність економічної культури, авторитету, недостатність етики підприємництва.

Формування якісно нового рівня економічної культури населення становить важливу умову дальшого розвитку підприємства. Ця багатопланова проблема аналізується на прикладі народної освіти, шляхом вибіркового опитування, анкетування, а також аналізу звітності до відділів народної освіти та інших матеріалів.

З метою удосконалення цієї ланки, у школах України доцільно ввести обов'язкове викладання основ економічних знань, починаючи з молодших класів, з наступним вивченням у середніх та старших класах. Економічна освіта і виховання повинні здійснюватися в єдності з трудовим, моральним, екологічним, фізичним вихованням. Починати економічне виховання потрібно в дошкільних закладах, школі, сім'ї і продовжувати в ПТУ, середніх спеціальних закладах, вузах і трудових колективах.

В економічному вихованні і освіті підростаючого покоління важлива роль належить особистості викладача. З цього погляду економічна освіта у післядипломній підготовці вчителів вимагає найсерйознішої уваги.

Таким чином, формування ринку праці в Україні відбувається під впливом ряду факторів як позитивного, так і негативного характеру. Ця ситуація є закономірною для перехідної економіки і вимагає активного державного регулювання з використанням ринкових елементів формування ринку праці. В практичному плані це вимагає створення відповідних організаційно-економічних структур і умов для становлення і розвитку ринку праці. Створення організаційно-економічних засад ринку праці передбачає комплекс економічних,

юридичних, соціальних і психологічних заходів по запобіганню безробіття, підтриманню належного професійно-кваліфікаційного рівня працівників, впровадження мотиваційних факторів праці. Ця проблема вимагає комплексного підходу, з виділенням відповідних організаційних структур адміністративного (державні органи управління) та громадського (профспілки) характеру, загальнодержавного і місцевих.

В дисертації розглядається стан правового забезпечення формування і розвитку ринку праці в Україні і підкреслюється, що на державному рівні розроблені програми зайнятості та регулювання ринку праці, але за конкретними обставинами їх реалізація здійснюється лише частково. Зокрема, це пов'язано з тим, що ці програми надзвичайно слабо були скоординовані з іншими програмами антикризової і реформаторської політики. Суттєвим недоліком розроблених програм була і є їх орієнтація на використання бюджетних коштів, в чому вони мало чим відрізняються від старих управлінських підходів і не враховували зменшення самого державного бюджету України за останні роки.

Аналіз стану виконання Державної Програми зайнятості населення за 1994 рік та цільової Державної програми сприяння зайнятості молоді на 1994-1995 рр. підтвержує цей висновок.

Важливу роль у розвитку праці відіграє прогноз зайнятості населення, який передбачає декілька варіантів, а саме: розробка пасивного і активного прогнозів зайнятості населення. Перший базується на аналізі динаміки існуючих тенденцій економічного розвитку взагалі, і ринку праці зокрема; другий базується на врахуванні цілеспрямованої діяльності держави у галузі політики зайнятості, орієнтованої на підвищення трудової активності населення і досягнення високого рівня соціальної захищеності населення.

Розвиток і регулювання ринку праці передбачає наявність розгалуженої його інфраструктури, складовими якої є: біржа праці (служба зайнятості), центр підготовки кадрів, Фонд зайнятості, комерційні центри підготовки, перепідготовки і працевлаштування,

Державний фонд сприяння підприємництву, Пенсійний фонд, Фонд милосердя. Аналіз основних напрямків діяльності цих організацій та їх соціально-економічні наслідки як на державному, так і на регіональному рівнях (на прикладі Запорізької області) показує, що не всі вони у повній мірі реалізують проблеми, які висуває становлення ринку.

Можна констатувати, що в сучасний період створюється і починає діяти організаційно-економічне забезпечення функціонування ринку праці у вигляді правових і нормативних актів, організаційних структур та певних фінансових фондів. Їх діяльність має певні недоліки і вимагає подальшої складної законотворчої, організаційної і господарської роботи.

Одним з суттєвих елементів регулювання ринку праці є сильна соціальна політика. Ця політика при переході до ринкових відносин повинна виходити з розуміння реформ, які відбуваються в суспільстві, зміни механізму соціального захисту, ролі і функцій основних суб'єктів виробничих відносин в цій сфері : держави, підприємств, індивідуальних підприємців, профспілкових, страхових організацій. Провідне місце в загальному комплексі проблем формування ринку праці та соціального захисту належить заробітній платі, бо саме вона є найбільш мобільною і гнучкою формою в загальній системі розподілу. Але вона повинна спиратись на ґрунтовно розроблені економічні категорії "вартість робочої сили", "ціна робочої сили", "мінімальна заробітна плата", "мінімальний споживчий бюджет" та їх вміле застосування. Нажаль в Україні, через нестачу коштів, ці категорії не відіграють належної ролі.

Важливим принципом соціальної політики є диференційований підхід до різних соціальних груп і верств населення в залежності від ступеню економічної самостійності і способів отримання доходів, який передбачає різноманітність джерел фінансування і способів соціального захисту. Економічно активна частина населення повинна підвищувати свій добробут за рахунок особистих доходів, а також спільних фондів трудових колективів.

Особливої значимості набуває розробка і реалізація заходів по системі соціального захисту непрацевдатних, а також працівників позаринкового сектору. В умовах інфляційного зростання цін, в цілях запобігання абсолютного зниження життєвого рівня певних груп населення, необхідно застосовувати такі способи підтримки фіксованих доходів населення як адаптація, компенсація і індексация.

Значна увага в роботі приділяється аналізу механізму виплати компенсацій і гарантій працівникам, які втратили роботу внаслідок спаду виробництва.

Важливу роль в соціальній захищеності населення повинна зіграти ефективна податкова політика. Прорахунки та недосконалість цієї системи призвели до значних втрат держави і суспільства в цілому. Тому, в цілях її ефективного використання, податкова політика вимагає суттєвого поліпшення.

Проблеми соціального захисту населення в умовах становлення ринкового господарювання не повинні лягати тягарем лише на державу. Певні потенційні можливості вирішення окремих проблем соціального захисту мають підприємства. Обстеження реального стану і практики вирішення соціальних питань на одному з підприємств Запорізької області (Вільнянському міжрайонному управлінні водопровідно-каналізаційного господарства) у 1993-1994 роках підтвержує цей висновок. Спираючись на зарубіжний досвід та конкретні дослідження, на основі науково-теоретичного аналізу був розроблений прогноз і подані конкретні пропозиції по соціальному захисту трудящих в перехідний період до ринкової економіки.

Розроблений базовий варіант програми та інструментарій соціологічного дослідження проблеми соціальної захищеності працівників підприємств, який може бути застосований на інших підприємствах.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях :

1. Суспільна необхідність стимулювання економії живої праці в умовах розвинутого соціалізму.// "Економічні закони і підвищення ефективності використання економічного потенціалу розвинутого соціалізму", Київ, 1984 - 0,1 д.а.

2. Вдосконалення механізму утворення фонду заробітної плати в первинних господарських ланках.// Тези міжінститутської конференції молодих вчених. Запоріжжя, 1985 - 0,1 д.а.

3. Деякі аспекти вдосконалення економічної освіти і виховання учнів в сучасних умовах.// 36. наукових праць "Актуальні питання виховання підростаючого покоління". Москва-Запоріжжя, 1988 - 0,1 д.а.

4. Вплив освіти на раціональне використання трудових ресурсів.//36. "Перебудова і розвиток соціальної активності молоді". Запоріжжя, 1990 - 0,1 д.а.

5. Соціально-економічний розвиток УРСР в 50-80-і роки. Запоріжжя, 1991 - 1,2 д.а. Методичні рекомендації (в співавторстві).

6. Основи підприємницької діяльності в Україні. Запоріжжя, 1993 - 1 д.а. Методичні рекомендації в співавторстві (особисто автором - 0,80 д.а.)

7. Социальная защита трудящихся - составная часть экономической политики государства. // Научно-практическая конференция: "Политика и власть". Тезисы докладов и сообщений. Часть III. - Запорожье, 1993 - 0,2 п.л.

8. Из досвіду вирішення проблеми соціального захисту трудящих в умовах кризової економіки. // Тези на конференції: "Кризове суспільство: політика, соціологія, соціальна психологія". Запоріжжя, 1994 - 0,1 д.а.; "Україна на передодні ХХІ віку". Запоріжжя. 1994 - 0.1 д.а.

9. Освіта та її роль в умовах формування ринку праці. // Тези на конференції: "Становлення шкіл нового типу: досвід, проблеми, перспективи". Миколаїв, 1995 - 0,1 д.а.

Zadan R.G. Calour market: is contains the tentency of stabilisation of changing economy of Ukraine.

The dissertation is aimed at the economics science canotidates's degree competition - speciality 08.01.01 - political economics, Kiev State University Tarasa Shevchenko, Kiev, 1996.

These are nine scientific works to be defended, that contain theoretical researches regarding.

Problems of Calour market in period of stabilisation of social Calour market in Ukrain, also in contains results of scociological researches in given mentioned problem.

Analysis of social-economic matter of calour market is done through explointion of formation of ways of its appearance, it also contains characteristic criteria of functional perfomance (the method of including the individual work in society, the method of its organisation and the method of analysis of functional capability) structural elements of Calour market are its dividation in primary and secondary, enternal and external, formāl and nonformal.

Segmental approach deepens classificational preanalysis in one factor of studing external market.

Characteristic feature of changing period of Ukrain's economy is unemployemny. It is also mentioned which ways are better for arising of Calour market in Ukraine.

Materials of scientific research were practically used in pedagogical activity and in lectures given by the author while working at the department of social sciences of the Zaporozhye regional Advanced training institute for teachers; in scientific articles, thesises for regional, republicar scientific-theoretical conferences; they can be used during in special subjects "Teaching courses in economics".

Results of research work regarding problem of social deffence of workers were included in Social Practical of Concrete Enterprise.

Жадан Р.Ф. Рынок труда: сущность и тенденции становления в переходной экономике Украины. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01 - политическая экономия. Киевский университет им.Тараса Шевченко, Киев, 1996.

Защищается девять научных работ, которые содержат теоретические исследования по проблеме формирования рынка труда на этапе становления социального рыночного хозяйства Украины, а также результаты социологических исследований по данной проблеме.

Анализ социально-экономической сущности рынка труда проводится через выяснение создания предпосылок его возникновения, а также характеристики критериальных показателей его функционирования /способ включения индивидуального труда в общественный, способ его организации и способ оценки результатов деятельности/. Структурными элементами рынка труда являются его деление на первичный и вторичный, внутренний и внешний, формальный и неформальный. Сегментационный подход углубляется классификационным, предусматривающим анализ по одному фактору, с целью изучения внешнего рынка. Подчеркиваются особенности безработицы в переходной экономике Украины. Обозначаются первоочередные направления, способствующие ускорению формирования регулируемого рынка труда в Украине. Материалы научного исследования получили практическую реализацию в педагогической и лекционной работе автора на кафедре общественных наук Запорожского областного института усовершенствования учителей, в научных статьях, брошюрах, тезисах областных, республиканских научно-теоретических конференций; они могут быть использованы при чтении курса "Основы экономической теории", а также ряда спецкурсов.

Ключевые слова : рынок труда, занятость, безработица, социальная защищенность.

В.В.О.С.А

Надписано до друку 22.04.1996р.
Формат 60x84 1/16. Папір друкарський.
Замовленні № 56. Тираж 100.

12.С.Е.С.

AB 35.075

Illegible text at the bottom of the page, possibly bleed-through from the reverse side.